

METE TUNÇAY • **Bilineceği Bilmek**

Alan Yayınları, 1983 (1 baskı)

İletişim Yayınları 2853 • Araştırma-İnceleme Dizisi 462

ISBN-13: 978-975-05-2772-2

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

YAYINA HAZIRLAYAN Merve Öztürk

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Kasım 1930'da "TKP Ankara Vilayeti Komitesi" imzalı bildirisinin dağıtılması nedeniyle tutuklananların yargılanması, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, cilt 6, İletişim Yayınları, 1988, s. 1893.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Evrem Türköz

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11
Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldrımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

METE TUNÇAY

Bilineceği Bilmek

Türkiye’de Siyasal Gelişmenin Evreleri
ve Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Sol Akımlar

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ BASIM



METE TUNÇAY 1936'da İstanbul'da doğdu. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudu. Aynı kurumda 1961'de siyasal bilimler doktoru, 1966'da siyasal teoriler doçenti oldu. 1961'de Rockefeller bursuyla Londra İktisat ve Siyasal Bilimler Okulu'nda incelemeler yaptı. 1972-1973 yıllarında bir yıl süreyle DİSK'te araştırma uzmanlığı görevini yürüttü. 1979'da SSCB Bilimler Akademisi konuğu olarak Sovyetler Birliği'nde, 1979-1980'de Fulbright bursuyla ABD'deki Stanford Üniversitesi Hoover Kurumu'nda araştırmalar yaptı. 1987-1988'de Hür Berlin Üniversitesi Carl von Ossietzky profesörü oldu. 1984'te *Tarih ve Toplum* (İletişim Yayınları) dergisini yayımlamaya başladı. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kuruluşunda yer aldı ve aynı kurumun yayımladığı *Toplumsal Tarih* dergisinin yöneticiliğini yaptı. Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün kurucu başkanı olan ve aynı bölümde çalışmalarına devam eden profesör Mete Tunçay'ın pek çok çevirisi bulunmaktadır. Yayımlanmış eserleri: *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* (AÜ, SBF Yayınları, 1967; İletişim Yayınları, 2009), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi I-II-III* (AÜ SBF Yayınları, 1969; Bilgi Üniversitesi Yayınları 2006), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi I-II* (derleme, Bilgi Yayınevi 1976), *TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* (Yurt Yayınları, 1981), *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (Belge Yayınları, 1982), *Bilineceği Bilmek* (Alan Yayınları, 1983), *1923 Amele Birliği* (BDS Yayınları 1989, Sosyal Tarih Yayınları, 2009), *Türkiye'de Sol Akımlar II, 1925-1936* (BDS Yayınları, 1991; İletişim Yayınları, 2009), *Cihat ve Tehcir: 1915-1916 Yazıları* (Afa Yayınları, 1991), *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünya'sı* (BDS Yayınları, 1995), *Eleştirel Tarih Yazıları* (Liberte Yayınları, 2006), BKP'nin Türkçe Yayın Organı *Ziya Gazetesi* (1920-1923) ve *Türkiye* (Sosyal Tarih Yayınları, 2009), *Beynelmile İşçiler İttihadı* (Erden Akbulut ile birlikte, TÜSTAV Yayınları 2009, İletişim Yayınları 2016), *Türkiye Halk İştirakiyatı Fırkası (1920-1923)* (Erden Akbulut ile birlikte, TÜSTAV Yayınları 2007, İletişim Yayınları, 2016), *Türkiye Sol Tarihine Notlar: Tarih ve Toplum Yazıları* (İletişim Yayınları, 2017).

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ · KEREM ÜNÜVAR9

**Hep Bilinen Önergeler Üstünden
Emek Tarihi ile Sol Tarihinin İlişkisi** 11

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİNECEĞİ BİLMEK

Birinci Basıma Sunuş 19

Aydının Sorumluluğu 21

Okumak Yazmakla İlgili Düşünceler 25

**Türk Siyasal Düşüncesinin Son Yüz Yılında
Üç Ana Yönelimin Ortak Çıkmazı: Dogmatizm** 27

Düşünce ve Anlatım Özgürlüğü 33

Büyüyen Özgürlük 41

Bilineceği Bilmek, İnanılacağı İnanmak 43

Siyasal Felsefeye Gerek Var mı? 45

Ad Sorunu 49

Ekonomik Güç ve Siyasal Erk 55

Niçin Demokrasi? 59

| | |
|---|-----|
| Kültür Sorunu Soruşturmasına Yanıt | 63 |
| Televizyon Kültürü Soruşturmasına Yanıt | 67 |
| Neyi Savunursa Savunsun, Sanat Bir Ustalık İşidir | 69 |
| Felsefe Yazıları: N. Hızır | 73 |
| Tarihyazımının Bazı Sorunları Üstüne Düşünceler | 77 |
| Yahuda İskariyot | 83 |
| Kemal Tahir'in Yeni-Eski Romanı | 87 |
| Yavuz Abadan İçin | 89 |
| Şevket Süreyya Aydemir | 93 |
| Bir Soruşturma: C. O. Tütengil | 97 |
| Doğan Avcıoğlu'nun Arkasından | 101 |
| Mete Tunçay'la Söyleşi: "Yapmam Gereken İşler Var... Bunun Huzursuzluğunu Duyuyorum" | |
| MEHMET Ö. ALKAN - TANIL BORA - MURAT KORALTÜRK..... | 105 |

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL GELİŞME

| | |
|--|-----|
| Siyasal Gelişmenin Evreleri | 153 |
| Misak-ı Milli'nin 1. Maddesi Üstüne | 191 |
| Milli Mücadele Sırasında Yayımlanmış Resimli Bir Propaganda Broşürü | 199 |
| Kurtuluş Savaşı'nda İstiklâl Mahkemeleri | 205 |
| <input type="checkbox"/> Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde Bir Heyet-i Fesadiye Davası ve Kuvâ-yı Milliye | 217 |
| Laiklik | 235 |
| Heyeti Mahsusalar (1923-1938): Cumhuriyet'e Geçişte Osmanlı Asker ve Sivil Bürokrasisinin Ayıklanması | 247 |
| Londra Konferansı'nın Altmışınca Yıldönümü | 267 |
| İngiliz İşçi Partisi'nde Bir Osmanlı Amirali | 271 |

| | |
|---|-----|
| Türk-Sovyet İlişkileri Tarihinde; Atatürk'le İlgili Olarak Uydurulmuş Bir Hikâye | 293 |
| Atatürk'e Nasıl Bakmak | 297 |
| Atatürk Konusunda Yanıtlara Yanıt | 303 |
| Mete Tunçay ile Söyleşi: "Mustafa Suphi Öldürülmeseydi Muhtemelen Bakan Olurdu" | |
| RUŞEN ÇAKIR - LEVENT CİNEMRE | 311 |

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI'DA SOSYALİST DÜŞÜNCE VE HAREKETLER

| | |
|---|-----|
| Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce | 323 |
| Osmanlı Devleti'nde Sol Akımlar ve Partiler | 333 |
| <input type="checkbox"/> Hüseyin Hilmi Çevresi ve Osmanlı Sosyalist Fırkası | 343 |
| Osmanlı Yönetiminin Son Yıllarında (1909-1912) Selânik'te Yahudi Sosyalizmi | 351 |
| Dimitar Vlahov ve (Dokuz Dilde Çıkan) Balkan Federasyonu dergisi (1924-1932) | 363 |

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KOMÜNİST AKIMIN GEÇMİŞİ

| | |
|---|-----|
| Türkiye'de Komünist Akımın Geçmişi Üstüne | 381 |
| Paul Dumont'un Yazısı Dolayısıyla Mustafa Suphi Üstüne Notlar | 391 |
| Dağın Doğurduğu Fare veya Günaydın'ın İlk Komünistler Tefrikası: Yeşil Orduların Yeşil Ordularını Yeşil Orduluktan Yargılaması | 403 |
| M. Suphi Üstüne Son Tartışma | 409 |
| Mete Tunçay Kaynakçası | 413 |

SUNUŞ

Bilineceği Bilmek'in ilk basımı 1983'te yayımlandı. Mete Tunçay'ın 12 Eylül Darbesi'nin ardından 1402'lik olarak üniversiteden uzaklaştırılmasından (Eylül 1983) sonra yayımlanan ilk kitabıydı. Tunçay'ın en kapsamlı eserlerinden birisi olan kitabı *TC'de Tek Parti İktidarının Kurulması 1923-1931* (Yurt Yayınları, 1981) darbeden sonra yayımlanmıştı. Adeta darbeye inat bir zamanda yayımlanan *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (Belge Yayınları, 1982) ise "sakıncalı" bulunarak toplatılmıştı. Tunçay, üniversitedeki görevine devam edercesine *Tarih ve Toplum* dergisinin çıkışına ön ayak olmuş, yayın yönetmenliğini üstlenmişti (1984). Resmî ya da gayriresmî tarih anlatılarının, tarihyazımının modern donanım ve yaklaşımlardan uzak pratiklerinin dışında Osmanlı-Türkiye toplumunun tarihini gerçekten yeni kaynaklar ve teorik bir donanımla inceleyen araştırmalara dergi sayılarında yer veriyor, genellikle çok fazla göz önünde olması istenmeyen konulara dair dosyalar hazırlıyordu. Bu arada İletişim Yayınları tarafından hazırlanıp yayımlanmakta olan *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* ve *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* gibi kapsamlı yayınlarda hem yayın kurulu üyeliği yapıyor hem de makaleleriyle tarihçi birikimini gözler önüne seriyordu (1983-1986). 1991'de Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kuruluşu ve öncü çalışmaların yayınının hızlanmasıyla, yine Tarih Vakfı'nın yayınlamaya başladığı *Toplumsal Tarih*'in (1994) kurucu yayın yönetmenliğini üstlenecek ve günümüze kadar katkı vermeye devam edecekti. 1996'da Bilgi Üniversitesi kurulup, Tunçay, Tarih Bölümü'nün başına geçene kadar, hocanın yazma temposunu kısaca böyle özetleyebiliriz. 1996'da üniversitede ders vermeye başlayarak, uzun bir aradan sonra Mete Tunçay siyasal tarih araştırmalarına, hocalığa yeniden dönebilmiştir.

Bilineceği Bilmek'in bu basımında, Mete Tunçay'ın üniversiteden ayrı bırakılmasıyla üniversiteye dönüşü arasında geçen zamanda yayımlanmış makalelerini ve kitap bölümlerini biraraya getirmeye çalıştık.* Kitabın ilk basımında yer alan ve aradan geçen zamana rağmen hâlâ etkisini koruyan makale ve değerlendirmelerin yanısıra, her biri ders niteliğindeki ansiklopedi maddelerini de toplu halde sunabilmeyi arzu ettik. Ayrıca yine aynı dönemde –ve biraz öncesinde– farklı dergilerde yer almış ancak bir bütünlüğü olan konular etrafındaki makale, polemik ve röportajlarını da metne ekledik. Bu nedenle kitabın yeni içeriğini dörde ayırdık. İlk bölümde *Bilineceği Bilmek*'in ilk basımıyla ilintili olan ve ilk basım yayımlandığında gözetilen izleğe yakın bulduğumuz, kavramlar, kitaplar ve tarihyazımı üzerine makaleleri biraraya getirdik. İkinci Kısım “Türkiye’de Siyasal Gelişmenin Evreleri” başlığıyla Cumhuriyet Dönemi Türkiye’sinin siyasal tarihine genel bir giriş niteliği taşıyor. Üçüncü ve dördüncü kısımlar ise Mete Tunçay'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında özel olarak odaklandığı sosyalist ve komünist harekete dair tartışmalarla bu tartışmaların genel çerçevesine dair farklı dönemlerde farklı mecralarda kaleme alınmış yazılardan oluşuyor.*

Türkiye’de siyasal tarih araştırmalarında; yöntem, kaynak zenginliği ve birincil kaynakların önemine gösterdiği dikkatin derinliği ile bu kadar geniş bir çerçeve kullanırken tarihçiliğin en kıymetli taraflarına sahip çıkan ve bunu her zaman büyük bir vakarla taşıyan Mete Tunçay'ın, uzun yıllar öncesinden dikkat çektiği hususların önemini gösterebilmeyi bu derleme başarabiliyorsa amaç hasıl olmuş demektir.

KEREM ÜNÜVAR

(*) Bu dönemde (1984-1993) *Tarih ve Toplum*'da yayımlanan makalelerin önemli bir kısmı *Türkiye Sol Tarihine Notlar: Tarih ve Toplum Yazıları*'nda biraraya getirilmişti (İletişim Yayınları, 2017).

(**) *Bilineceği Bilmek*'in bu yeni basımı yayına hazırlanırken dikkati, önerileri ve yardımlarıyla katkısını esirgemeyen Erden Akbulut'a ayrıca müteşekkirimiz.

Hep Bilinen Önergeler Üstünden Emek Tarihi ile Sol Tarihinin İlişkisi

*Türkiye emek tarihine çok emeği geçen
Donald Quataert'i anarak...*

Değer taşıyan mal ve hizmetlerin üretilmesi anlamında emek, insanlık tarihi kadar eskidir. Uygarlığın gelişme süreci içinde emek çeşitli aşamalardan geçmiştir: Tarım, imalât ve hizmetlerin sağlanması, bir yandan dönemdeki egemen anlayışla, bir yandan da kullanılan teknolojilere göre farklılaşmıştır. Avcılık-toplayıcılıktan yerleşik tarıma geçileli, kölelikten sözleşmeli işçiliğe kadar değişen emek biçimleri görülmüştür.

Son yıllarda daha çok edebiyatçı kimliğiyle öne çıkan Oya Baydar arkadaşım, 44 yıl önce yazdığı *Türkiye İşçi Sınıfının Tarihi* kitabının Giriş'inde, "yazılmaya gerçekten geçecek tek tarih" in Emek Tarihi olduğunu söylüyordu. Türkiye'de cumhuriyet öncesinde de hizmetlerin ve tarımın yanı sıra, imalât, inşaat ve madencilik alanlarındaki işçiler daha yüksek ücret ve daha kısa işgünü gibi çalışma koşullarının kabul edilmesi için mücadele etmişlerdir. (Ücretli haftasonu tatili ve süresi kıdeme göre belirlenen yıllık izin, tıpkı sağlık sigortası ve emeklilik hakkı gibi daha yakın zamanlarda talep edilir olmuştur.)

Çağdaş sol tarihi ise, endüstrileri üretim araçları sahiplerinin işlettikleri kapitalizm ile başlamıştır. 19. yüzyılda sosyalist kuramcılar, bütün ekonomik değerleri, proletarya¹ denilen işçi sınıfının ürettiğini, ama onların da kul-

1 Eski Roma'daki iki toplumsal statüden aşağı konumda olan pleblere (yukarı konumdakiler patrici idiler) yoksullukları nedeniyle çok-çocuklu olduklarından proletarya denilirdi. Bu terim çağdaş kapitalist toplumda özellikle endüstri emekçileri için kullanılmıştır. Aslında kavram daha geniştir: yoksul tarım işçileri de proleterdir. Fakat sosyalist mücadele için gerekli "sınıf bilinci" ne köylülüğün sahip olmadığı düşünüldüğü için, ana akımda onların üstünde durulmamıştır. Bu noktada, Bakuninci Anarşistler ve erken dönem Çin Komünistleri farklı tutum takınmışlardır. (Mao Ze-Dong 1926 Hunan Raporunda köylülüğün devrimci niteliğinden söz etmişken, daha sonra bu ifadenin başına "proletaryanın önderliğinde" sözcükleri eklenmiştir.)

landıkları makinelerin sahipleri tarafından sömürdüklerini ileri sürmüşlerdir. İşçilere ürettikleri değer, ancak yaşamlarını sürdürmelerine yetecek kadar küçük bir bölümü ücret olarak ödenmekte, geri kalanı (artı değer - değer fazlası) kapitalistler tarafından biriktirilmektedir. Kurama göre, işçilerin ücretlerini arttırmak ve çalışma koşullarını iyileştirmek için yürüttükleri sendikal mücadele bu durumu değiştiremez. Onların ortak bir sınıf bilinciyle hareket ederek kapitalizme son vermeleri, bir sosyalist devrim yapmaları gereklidir. İşçiler kendi kurtuluşlarını sağlayarak bütün toplumu kurtaracaklardır.

“Sol”un mutlak anlamıyla sosyalizmi ifade etmekten başka bir de göreceli anlamı vardır. Özgürlükçüler tutuculardan, tutucular gericilerden daha solda sayılırlar. Ama biz burada sol tarihi derken, göreceli değil, mutlak anlamında solun, sosyalizmin tarihini kastediyoruz. “Sol” terimini kullanmamızın nedeni, “sosyalizm”in çoğu kere komünizm ve anarşizm gibi başka ortaklaşmacı akımlardan ayrımlanarak kullanılması, bizimse her tür kolektivizmi kapsamak istememizdir.

Birikmiş bir varlığı (serveti) olmadığı için, yaşamını ancak sürekli çalışarak sürdürebilen proletaryanın kurtuluşu bütün toplumun kurtuluşu demektir; çünkü kapitalizm yıkılmadan proletarya kurtulamaz. Kapitalizmin bir darbe (devrim) ile mi yoksa barışçı yollarla mı yıkılacağı, 19. yüzyılda hayli tartışılmıştır.

Bir de Yeniçağda yükselen halk egemenliği (demokrasi) konusu vardır. Sosyalizm sosyal demokrasidir; burjuva demokrasisinin eşitlik ve özgürlük (+ kardeşlik) ideallerinin biçimsel kaldığı gözleminden hareketle bunlara somutluk sağlama çabasıdır. Aslında, özgürlükle eşitlik arasında sürekli bir gerilim yaşanır. Özgürlüğün çoğu Eşitliği ortadan kaldırmakta, eşitliğin sağlanması da ancak özgürlüğün sınırlanması pahasına olmaktadır. Burjuva demokrasisinin özgürlüğe daha çok ağırlık tanınmasına karşılık, sosyal demokrasi düşüncesinde eşitlik kaygısı daha belirgindir.

Unutmamak gerekir ki, uygulamada demokrasinin her biçimi siyah-beyaz terimlerle, “var - yok” diye değil, karşılaştırmalı olarak “daha çok - daha az” diye göz önüne alınmalıdır. Demokrasinin içinde boy verdiği kapitalizm, ticaret alanında başlayan, ama teknolojik gelişmeler sonucu endüstri alanında gelişen, en son olarak da malî alanda yükselen bir sistemdir. Özellikle endüstriyel kapitalizm, emek tarihi ile sol tarihinin kesiştiği bir ortam olmuştur. Batı dünyasında demokratikleşme geliştikçe oy-verme hakkının yaygınlaştırılması, ilerlemiş ülkelerde nüfus çoğunluğunu oluşturan işçilerin de umutlanmasına yol açmıştır. Önceleri mal-mülk sahibi erkeklerin tekelinde olan seçmenlik hakları işçilere de tanınırsa, proletaryanın talepleri gerçekleştirilebilecekti. (Britanya’da Chartism ile başlayan ve Reform Act’lerle devam eden bir süreç!)

Sol kuramın, işçilerin sınıf bilincine erişerek devrimi gerçekleştirmeleri beklentisi, gerçekte geniş ölçüde boşa çıkmıştır. Bireysel işçilerin istediği toplumsal devrim değil, kendilerinin işçi olmaktan çıkmasıdır. Bir başka deyişle, işçiler sömürüyü sona erdirmek yerine, sömürülen değil sömüren olmak istemektedirler. Elbette bu, bütün işçiler için gerçekleştirilebilecek bir çözüm değildir. Bu bağlamda, sol partiler işçileri bir sınıf bilinci disiplinine sokmak istemişlerdir. Oysa, kendilerine de seçmenlik hakkı tanındıktan sonra, emekçilerin önemli bir bölümü işçi sınıfı partileri yerine burjuva partilerine oy vermektedirler.

Kuramsal olarak kapitalizmin temel ilkesinin özgürlük olmasına karşılık, sosyalizm de eşitlik ilkesine dayanmaktadır. (Ama eşit olmayanlara eşit davranmanın doğru/âdil olmadığı Eski Yunan'dan beri bilinmektedir.) Eşitliğin iki türü ayrılabilir: fırsat ya da başlangıç eşitliği ve sonuç eşitliği. Reform edilmiş liberal kapitalizm fırsat eşitliğini tanımaya yaklaşmıştır, ama sonuç eşitliğine yanaşmamaktadır. Daha ileri bir aşamada bu öğretiyi Pozitif Ayrımcılık (affirmative action) ilkesini benimsemiştir; yani toplumsal olarak geri bırakılmış grup üyelerine ayrıcalıklar tanınmasını. Değerlerin üretiminde herkesten gücü yettiği kadar katkı alınmasını ve değerlerin paylaşılmasında herkese gereksindiği kadar verilmesini öngören sosyalizm için bunlar yeterli değildir.

Demokrasinin halkın, halk için, halk tarafından yönetilmesi diye yapılan tanımı, ancak ülkeyi yönetenlerin dürüst ve özgür seçimlerle değiştirilebilmesi anlamında gerçekçidir. Eşitlik ülke içinde (yani yurttaşlar arasında) ve dünyada (yani bütün insanlar arasında) ayrı ayrı değerlendirilmek gerekir. Gerek yurtiçinde gerekse dünya ölçüsünde büyük gelişme farkları vardır. Ulus-devletler, giderek kendilerinin kozmopolit karışımlar olduklarını kavriyorlar. Bu kavram, eskiden iddia edilen etnik anlamından gitgide uzaklaşıyor. Birleşmiş Milletler örgütünde üye olan iki yüzden az “bağımsız” devlet olmasına karşılık, ortak dil ve kültür ayraçlarıyla dünyadaki ulus sayısı herhalde birkaç bini geçer.

19. yüzyılın ikinci yarısıyla 20. yüzyılın ilk yarısında dünyada ortaya çıkan reel sosyalizm denemeleri, daha 20. yüzyıl bitmeden başarısızlıkla sona ermişlerdir. Bugün komünistliği iktidar partisinin adında kalan Çin, Vietnam, Kuzey Kore, Küba, birkaç Latin Amerika ve Afrika ülkesi dışında, bütün dünyaya liberal kapitalizm egemendir.

20. yüzyılda amaçlarını parlamenter demokrasi yöntemleriyle gerçekleştirmeyi uman sosyal demokratlar Marksizmin darbeci Leninist yorumuna karşıydılar. (Bunların arasında “Komünist” adından kopmak istemeyenler bile vardı: “Avrupa Komünizmi” Sovyet deneyini yadsıyordu!) Yine de, şiddetle eleştirdikleri bu anlayışın Sovyet imparatorluğuyla birlikte çökme-

si, bir anlamda onların görüşlerini doğruladığı halde, sosyal demokratları da olumsuz etkilemiştir.

21. yüzyılda bu deneyimden ne gibi sonuçlar çıkarmak gerekiyor? Bir ke-re, şu “bilimsellik” iddiasından kurtulunmalıdır. Zaten Almandada “bilgisel” anlamına gelen wissenschaftlich’e doğa bilimlerini de kapsayan “fennî” anlamının yüklenmesi önemli bir hata olmuştur. Tıpkı ortaçağ Skolastiğinin ilâhiyatı felsefe ile (imanı bilimle) temellendirme çabası gibi, Marksist sosy-alizm de gereksiz yere “bilim”e gönderme yapmıştır. Oysa, sosyalizm bizim değer tercihlerimize dayanmaktadır. Zulmü, ezilmeyi, haksızlığa uğramayı, çaresi bulunabilecek hastalıkları çekmeyi, aç kalmayı, giysiden ve barınak-tan yoksun olmayı vb. ortadan kaldıracak bir âdil düzenin kurulmasını iste-mek, bilimin gereği değildir, ahlâkî bir yeğlemedir. Biz böyle bir seçim yapıp onu gerçekleştirme yönünde uğraşmazsak, bilimsel bir determinizmle sosya-list bir düzenin kendiliğinden kurulacağı yoktur.

Vazgeçilmesi gereken bir başka nokta da, mutlakçı bir anlayışla sürdürü-len “son erek” (nihaî hedef) kavramıdır. Eduard Bernstein asıl önemli olanın süreç olduğunu savunurken herhalde haklıydı. “Ya hep ya hiç”çilikten vazgeçilmelidir. Bölük pörçük iyileştirmelerin birikmesi insanları amaca yak-laştırabilir.

Elbette sosyalizm ölmemiştir. İnsanların haksızlık olarak algıladıkları du-rumlar var oldukça, bunların sürdürülmesine neden olan soyculuk, ırkçılık, milliyetçilik gibi takıntıların ortadan kaldırılması için mücadele edilecek-tir. Miras/veraset konusu, müterakki (artan oranlı) vergilendirmelere kar-şın, eşitlikçi bir toplum güvencesi hissedilmedikçe devam edeceği benziyor.

Sosyalizm sadece maddî koşulların düzeltilmesi demek değildir. Eğitimin ya da toplumsallaştırmanın, özgürlüğü sınırlayan bir kalıplama işlevi olmak-tan çıkarılması, yaratıcılığa, yenilikçiliğe elverişli hale getirilmesi gereklidir.

Sosyal demokratların üstesinden gelmeye çalıştıkları haksızlıklar konu-sunda bir nokta gözden uzak tutulmamalıdır: Düzeltilmesi gereken şeyler zaman ve mekâna göre değişmektedir. Mağarada yaşayan Taş Çağı insanları, bugünün gelişmiş ülkelerindeki evsiz-barksızlardan daha donanımsızdılar. Günümüzde de Bangladeş gibi Asya ülkelerinin ve geri Afrika kabilelerinin üyeleri, yine Batı yoksullarından daha zavallı durumdadırlar. Yani mağduri-yet sorunu görecelik içerir. Düzeltim konusunda da bir şeye dikkat edilme-lidir: Sosyal demokratların insanları mutlu etmeye çalışmaları yanlıştır; yap-maları gereken, onları mutsuz eden koşulları ortadan kaldırmaktır.

Emek tarihi açısından da 20. yüzyılda çok önemli bir takım gelişmeler ol-muştur. Geleneksel endüstri modeli, enerji (genellikle hidro-elektrik san-trallar) sağlandıktan sonra, ağır sanayiden başlayarak tüketim malları üre-timine gelirdi. Uygulamadaysa bu zincir tersine yaşanır, önce en kolayları

olan (görece emek yoğun) doküman sanayiinden başlanırdı. Emekçiler, yaptıkları işin zorluğuyla orantılı ücretler alarak bütün bu dallarda çalışıyorlardı. Otomasyon daha az sayıda emekçiyle aynı kapasitenin üretilmesine, hatta arttırılmasına olanak verdi. İki dünya savaşı arasındaki yıllarda anonim şirketlerin serpilmesi, kapitalizmin niteliğinin değiştiği sanısına yol açtı. Artık sürece mal sahiplerinin değil, işletmecilerin (menajerlerin) egemen oldukları ileri sürüldü. Fakat gerçekte hâlâ büyük hisse sahiplerinin istedikleri olmaktadır. Yüzyılın son çeyreğinde bilişim teknolojisindeki gelişmeler (bilgisayarlarla başlatılan Enformasyon Devrimi), özellikle yeni buluş yazılımlarının uluslararası dağılımı durumu daha karmaşıktırdı. Süreci tasarlayanların kârlarıyla emekçilere verilen ücretlerin neye göre belirlendiğini anlamak kolay değildir. Kapitalizmin en başından beri uygulanan ne kadar çok kopartılsa o kadar iyi olacağı ilkesi değişmemiştir.

Bu yazının başlığında ortaya konulan ilişki sorununu artık şöyle yanıtlatabiliriz: Emek tarihi de sol tarihi de gelecekte devam ettirilecektir. Ancak 19. ve 20. yüzyıllardaki kesişme herhalde artık görülmeyecektir. Bir yanda emekçiler kendi haklarını savunurlarken, bir yanda da var olan toplumsal adaletsizliklerin ortadan kaldırılması için, hangi gelir grubundan olurlarsa olsunlar, duyarlı ve bilinçli insanlar sosyal demokrasinin gelişmesi için mücadele edeceklerdir.

Birikim, sayı 288, Nisan 2013

BİRİNCİ BÖLÜM

BİLİNECEĞİ BİLMEK

Birinci Basıma Sunuş

Çeyrek yüzyılı geçen yazıcılık yaşamım boyunca, birçok gazete ve dergide, tarihten siyasete, toplumbilimden felsefeye değin çeşitli konularda, inceleme, çeviri, eleştiri ve denemelerim çıktı. Bunlardan hâlâ anlamlı olduğunu sandığım kimilerini elinizdeki kitapta topladım.¹ Gazete ve dergi sayfalarında kalmalarına gönlümün razı olmadığı birtakım yazılarım daha var. Eğer bu seçtiklerim ilgi görürse, onları da ikinci bir ciltte toplamayı umuyorum.

Derlememin adı, içindeki bir yazının başlığından geliyor. Bunun, uğrunda çaba harcanılacak bir amaç olarak anlaşılması gerekir.

Bu seçmelere, iki makale çevirimi katmam, belki yadırganabilir.² Aslında, benim basılmış çevirilerim, kendi yazdıklarımın kat kat fazladır. Gelişmemiş bir ülkenin aydını olarak, başkalarından öğrenmeye her zaman çok önem verdim. Buradaki her iki çevirim de metodolojiyle ilgili olması bir rastlantı değil. Özellikle bu alanda, Batı'dan örnek almaya muhtaç olduğumuzu düşünüyorum. Yaptığım çevirilerde aktardığım görüşleri her zaman paylaşmamışım; ama bu iki yazıda, Rapoport'la Reichenbach'ın dediklerini tümüyle benimsiyorum.

Yazılarımı, tarih sırasına bakmaksızın, konularına göre sıraladım. İlk kez nerede yayımlandıklarını da her birinin altında belirttim. Bunları okurken, yazıldıkları tarihi göz önünde tutarak, o dönemlerin koşullarını anımsamaya çalışmak doğru olur.

1 *Bilineceği Bilmek*, Alan Yayınları, 1983

2 Çevirilere bu baskıda yer verilmemiştir. Anatol Rapoport, "Teorinin Çeşitli Anlamları", *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt XIV, yıl: 1959, sayı: 4, s. 58-78; Hans Reichenbach, "Toplum Biliminde Olasılık Yöntemleri", *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt XIX, yıl: 1964, sayı: 2, s. 305-315.